

La construcció social i cultural del lideratge en l'esport*

DAVID J. MOSCOSO SÁNCHEZ

Instituto de Estudios Sociales de Andalucía (IESA). Consejo Superior de Investigaciones Científicas (CSIC)

Resum

L'esport ha estat un espai social objecte d'estudi des de mitjan del segle passat. Avui, encara podem trobar-nos algunes llacunes que impedeixen de moure'ns amb claredat entre els elements que intervenen en la seva construcció. El lideratge pot ser un exemple representatiu. La seva anàlisi ha passat desapercebuda durant aquest temps i, tanmateix, constitueix una peça elemental per comprendre com es construeix l'espai social de l'esport. En aquest article, la seva interpretació no solament ens permetrà d'explorar un camp d'acció social concret, l'esportiu, sinó tota una història de l'home, que aquí serà la història de l'home esportiu. Des d'una perspectiva fenomenològica, pretenem d'aclarir aquí quins són els elements que intervenen en la seva construcció i les funcions socials que exerceix, segons les diferents coordenades espaciotemporals.

Paraules clau

Lideratge, Psicosociologia, Fenomenologia, Estructura, Esport.

Abstract

Sport has been introduced as a social phenomenon since half-way through last century. Nowadays, there are still important gaps which do not allow to see clearly the factors than take part in its construction. The leadership can be a representative example. Its study has gone unnoticed for a long time. However, it constitutes a basic key in order to understand how the social phenomenon of sport is constructed. On this article, its interpretation will allow us not only to explore a concrete field of social action sport, but also man's history as a whole, being here the sportman's history. From a phenomenological perspective, it is hoped to clarify which elements take part in its construction and the social functions it satisfies, according to the different space-time coordinates.

Key words

Leadership, Psychosociology, Phenomenology, Structure, Sport.

Lideratge

El punt de partida d'aquest treball és la consideració del *lideratge* com un comportament humà, encara que originàriament i parcialment amb una certa causalitat en la "interacció biosocial",¹ fonamentalment construïda culturalment i socialment. És a dir, que el lideratge, com a comportament humà que és, sorgeix com a resultat d'un procés de construcció, aconseguit mitjançant diferents mecanismes adaptatius i socialitzadors, és a dir, mecanismes amb els quals l'home s'adapta a la seva pròpia naturalesa i a la de l'entorn on es desenvolupa. És un procés de construcció, desconstrucció, reconstruc-

ció i/o reinvençió d'aquests mecanismes, en funció dels molt variables contextos en què es desenvolupa la seva vida, a saber: els innombrables rols que desenvolupa, segons les diferents coordenades espacials i temporals, dintre d'un determinat context social i individual.

A més a més, el *lideratge*, analitzat des de l'òptica psicosociològica i, concretament, des d'un tractament fenomenològic, és entès aquí com un comportament humà que s'expressa a través de la interacció social –fet que alguns psicòlegs socials descriuen com a "procés d'estímul mutus" (Sprott, 1967, pàgs. 8-14). Per tant, consisteix en un intercanvi recíproc que, en conseqüència, comporta

* Aquest treball és en una versió desenvolupada de la comunicació presentada pel mateix autor al I Seminari Hispano-Marroquí d'Ètica i Lideratge Juvenil, realitzat a Granada, del 3 al 5 d'abril del 2001. He d'agrair els suggeriments i correccions realitzades sobre la revisió d'aquest article a Juan Torres (Universitat de Granada), Xavier Olivera (INEF de Catalunya) i Álvaro Rodríguez (Universitat de Sevilla).

¹ A "Dominació i lideratge", de K. Young, *Psicologia i Sociologia del líder*, pàg. 41.

una acció i una resposta: una acció, per part d'un individu (el líder), que té un efecte sobre un grup més o menys gran, i una resposta, per part del grup (els seguidors del líder), davant d'aquesta acció. L'acció comporta l'exposició d'un model (d'actituds o conductes), per part del líder, que és seguit pel grup (o seguidors). Dit d'una altra manera, el *lideratge* consisteix en un procés mitjançant el qual un individu, que anomenem *líder*, té la capacitat de fer que d'altres individus actuïn influïts per la conducta o l'actitud manifestada per aquell; encara que això hauria d'implícit, a més a més, que aquests individus tenen capacitat per influir sobre el líder, tot determinant noves pautes en les relacions del lideratge.

A més a més del que acabem de dir, en aquest treball es parteix d'una dimensió flexible i/o oberta del lideratge, en el sentit que el líder no té per què ser-ho en totes les situacions ni el qui és liderat necessita líders idèntics i únics per orientar cada un dels aspectes de la seva vida. Fet i fet, un líder que ho sigui en unes determinades circumstàncies pot no ser-ho en les restants i un grup o col·lectivitat pot requerir líders diferents que dirigeixin o exemplifiquin conductes disperses que responguin a les diferents necessitats que es produeixen en aquest grup. Paral·lelament, aquest procés no té perquè implicar, necessàriament, una relació merament autocràtica i dirigida, sinó que pot ser democràtica i permissiva (Baron i Byrne, 1998, pàg. 541).

Esport

Doncs bé, l'*esport*, com un àmbit més de l'acció humana i social, experimentarà també aquest procés de construcció social del lideratge, encara que amb característiques o trets, models i funcions tocants a les necessitats i realitats pròpies d'aquest espai, molt variables també, d'altra banda, en funció de les transformacions historicosocials experimentades en aquell –i això comporta la consideració d'aquest fenomen des dels mateixos orígens de l'esport, com a espai social institucionalitzat en el 776 abans de Crist (després de l'aparició dels Jocs Olímpics de Grècia), passant per la pràctica d'activitats físicoesportives desenvolupades històricament per l'home, com ara el salt de pont, el *benji*, l'excursionisme, la vela, la caça, la lluita, la dansa, etc., i d'alguns jocs esportius practicats al llarg de l'Edat Mitjana, fins a l'*esport per a tothom* i l'*esport de masses* actuals.

Així doncs, encara que són moltes les definicions o concepcions que han sorgit al llarg de la història al vol-

tant d'aquest fenomen social, en aquestes pàgines l'autor manté una ferma creença en el sentit positiu, obert i universal, de la concepció *cagigaliana* de l'esport, la màxima expressió del qual en els nostres dies és la Carta Europea de l'Esport (1993). En aquella s'hi diu: “‘Esport’ significa tota forma d'activitat física que, mitjançant la participació casual o organitzada, tendeixi a expressar o millorar la condició física i el benestar mental, i estableixi relacions socials o obtingui resultats en competició a qualsevol nivell” (pàg. 5). És a dir, segons aquesta definició, l'esport seria entès, més que mai, més aviat com un fenomen social que “ho inunda tot”: no pas com una simple àrea institucional humana ni tampoc com un simple conjunt de conductes i actituds socials o hàbits o estils definits de vida. En definitiva, aquesta definició transmet, senzillament, tot això alhora. És aquest sentit flexible i obert *cagigalià* del significat de l'esport (“l'esport ho inunda tot”), que respon espontàniament a la naturalesa creativa i oberta de l'esperit humà.

Precisament, aquesta definició té molt a veure amb la direcció difícil i àrdua que havien seguit històricament les ciències socials quan abordaven el tema de l'esport. Davant d'això, l'horitzó més loquaç, plantejat des del començament per José María Cagigal, era acceptar amb sensatesa l'omnipresència d'aquest fenomen, la ruptura amb les contínues rigideses a les quals s'intentava de restringir-ne el significat; en comptes d'això, es donava pas a una concepció múltiple i permanentment mutable de l'esport.

Fenomenologia

Per tot plegat, sembla evident que la fenomenologia, igual com l'interaccionisme simbòlic, es presenta com un instrument adequat per interpretar el fenomen de l'esport i, en conseqüència, tots els possibles temes que aquest suscití. Aquesta coneguda escola de pensament, de bases filosòfiques i posteriorment adoptada per altres ciències socials –principalment per la sociologia i l'antropologia cultural–, persegueix el descobriment dels objectes a partir dels fets, mitjançant la reducció d'aquells a mers agregats d'idees, és a dir, de coneixements (és el que anomenem *Wesensschau*: “la contemplació de l'essència”). Per aquesta raó, alguns dels seus representants (Husserl, Schutz, Ortega i Gasset, Luckmann i Berger) han anomenat la fenomenologia com “una ciència d'essències”.

Per entendre bé el sentit teòric i empíric de la fenomenologia –sense estendre'ns gaire en el tema, atès

que aquest no és l'objecte del nostre treball–, vegem el següent fragment de l'obra de Peter Berger (1999, pàgs. 16-20), amb el qual intenta de justificar aquest instrument de reflexió i anàlisi en la investigació social, partint d'una concepció de la naturalesa reflexiva (és a dir, constructiva/activa/participativa) de l'home, cosa que, al capdavant, manifesta la importància que els fenomenòlegs atorguen a aquesta naturalesa, a l'hora de contemplar els fenòmens i reduir-los a múltiples idees amb les quals descriure'ls i interpretar-los. “L'ésser humà, a diferència dels altres mamífers... resulta curiosament inacabat en el moment de néixer... L'estructura instintiva de l'home, quan neix, no només es troba subespecialitzada, sinó que a més a més no es troba encaminada vers cap ambient particular propi de la seva espècie... El món de l'home està imperfectament programat a causa de la seva pròpia constitució; és un món obert... Existeix un fonament biològic... que inclou un desenvolupament de la personalitat i una apropiació de cultura... És a dir, es tracta d'un món que haurà de ser modelat per l'activitat humana. Així, doncs, en contrast amb els altres mamífers, l'home disposa d'una doble relació amb el món que l'envolta. Igual que els mamífers, l'home està en un món que l'ha antecedit. Però, a diferència d'ells... Se l'ha de fer a la seva mida. L'activitat humana constructora del món no és, doncs, un fenomen aliè a allò que és biològic, sinó la conseqüència directa de la constitució biològica de l'home... [Així], gràcies a la seva pròpia activitat, especialitza els seus impulsos, i aconsegueix la seva estabilitat [temporal]. Privat biològicament d'un món per a l'home, construeix un món humà. I aquest món, sens dubte, és cultura (la segona naturalesa humana)”.

Estructura del lideratge en l'àmbit de l'esport

Un cop aclarides les bases conceptuals i cognitives, pel que fa a la construcció d'aquest fet humà i social, el del lideratge, en l'àmbit en què aquí el tractem (l'esport), aprofundim ara, doncs, en la comprensió de la seva estructura, a saber: les característiques o trets, els models i funcions socials que desenvolupa aquest tipus de comportament humà, en aquest context, segons les seves dimensions historicosocials i culturals.

Com que és difícil d'establir quins són els trets propis del líder en l'esport, atès que, si per alguna cosa es caracteritza aquest camp, si més no històricament, és per l'absència d'estudis científicosocials vinculats en sociologia, de la mateixa manera també és laboriós de definir els models de lideratge esportiu. Malgrat tot, el que sí que sembla ser prou clar en l'àmbit de les ciències de l'esport i, en conseqüència, dintre d'aquestes, en sociologia de l'esport, és quines són les funcions² que els principals agents associats a l'organització i difusió de les diverses disciplines esportives –de forma directa i indirecta– exerceixen a diferents nivells. Després, començant a analitzar la qüestió des d'aquest vessant, trobarem arguments a aquest buit intel·lectual.

Sembla clar que les funcions de l'esport poden ser estructurades segons dos nivells: d'una banda, el micro i el macro i, d'altra banda, el sociocultural, l'econòmic i el polític. En el primer nivell, les funcions manifesten un clar caràcter psicosocial, mentre que en el segon, a més a més de l'anterior, presenten un vessant fonamentalment cultural. Alhora, totes les funcions que es troben representades en els diversos nivells ho fan entremesclades entre elles. Però, tant les funcions de l'esport, com els nivells en què es despleguen aquelles, presentaran trets i, per tant, models disposats segons el marc històric i social, cosa que ens permetria de realitzar la diferenciació existent entre quatre períodes històrics fonamentals: clàssic (segles VIII aC al III/IV dC), medieval i renaixentista (segles XIII al XVI), contemporani (segles XVII al XIX) i modern (s. XX). A cada període predominaran unes funcions socials de l'esport determinades, emmarcades, alhora, dintre de cada un dels nivells que hem anomenat; d'aquesta manera, es presenten una sèrie de trets que han de posseir els líders, segons les funcions que exerceixi l'esport a cada moment històric, amb la qual cosa obtindrem, finalment, una tipologia del lideratge esportiu i les claus que ens permetran d'interpretar-ne el procés de construcció social.

Període Clàssic

El primer model que s'ha apuntat aquí és del *guardià*, del qual es troben referències documentals als diàlegs de Plató (Plató, 1993, pàgs. 11-115), del llibre III de la *República*, en una mena de taxonomia de classes

² L'anàlisi que realitzo de les funcions de l'esport és inèdit, encara que inspirat a partir de l'esquema de les funcions del lleure elaborat per Mirian Ispizua i M. José Monteagudo a “Ocio y deporte en las edades del hombre”, a M. García Ferrando, i altres (1998), *Sociología del deporte*, pàgs. 231-258.

socials que estableix sobre la *polis* grega. En aquest Estat, per a Plató, el bon governant de la ciutat havia de tenir les virtuts pròpies del guardià o guerrer (bellesa, harmonia, gràcia, regiment, mesura del discurs, com a expressió de la bondat de l'ànima i del cos) i els atributs del filòsof (ciutadania, raó, esperit, etc.). “Els governants i els guerrers, [...] units, constitueixen el grup dels guardians. [...] Els guardians dedicaran tota la seva vida a ser governants i guerrers, mitjançant exercicis de gimnàstica, l'estudi de la música i la filosofia. Els més savis i prudents seran després els qui governin. Entre ells no hi haurà propietat privada. Res no serà seu, perquè no desitgin d'arramassar les riqueses, que corrompen. I aquest comunisme de béns s'aplica també a les dones i als fills [...]. La funció dels vigilants o guerrers és la militar: la defensa de l'Estat i de l'ordre social i polític establert contra els enemics de dintre i de fora”.

Salvador Giner (1998, pàg. 4) assenyala, respecte al context en què tenia lloc la materialització d'aquests plantejaments polítics i culturals, els Jocs Olímpics, que eren “justs, esportius, poètics i religiosos. [...] Les seves arrels remotes es troben en la concepció homèrica de la competitivitat, de l'emulació heroica per la distinció entre els individus d'un mateix llinatge o comunitat”, amb la qual cosa tenim una persona que és, alhora, atleta, filòsof i bon guardià de la llei i la ciutat, amb les característiques del “filòsof-rei” de Plató i de l'hedonisme de Glauco.

Una imatge semblant és la que expressarà el *guerrer* o soldat romà, el qual apareix als nombrosos escrits dels narradors de l'època (Plutarc, Ciceró, Xenofont, etc.) com el nou heroi atleta i polític, que, per ser bon guardià de la ciutat, no només haurà de ser bo amb les armes, sinó també amb el discurs. En altres paraules, el bon guerrer haurà de ser a la vegada bon polític. Així és com veu Ciceró, en la seva obra *Sobre la República* (AAVV, 1967, pàgs. 1387-1391) –un tractat de teoria política sobre el bon govern–, el lideratge de l'atleta militar i governant polític. I això, d'altra banda, sent a la seva pròpia biografia, a través de l'experiència de la seva vida, relacionada al text citat. El líder atleta coincidirà amb el gran lluitador, alhora heroi militar, conqueridor i polític, governant dels seus exèrcits i de les terres atresorades. Per il·lustrar aquest plantejament, n'hi ha prou afegint les següents paraules d'aquest autor. “Sense aquest valor, ni Duili, ni Atili, ni Metel haguessin deslliurat Roma del terror de Cartago; ni els dos Escipions no haguessin apagat amb la seva sang el foc de la segona guerra púnica, ni Quint

Màxim l'hagués extingit, ni P. Africà s'hagués llançat contra les muralles enemigues, després de fer-los fugir de les portes de Roma. [...] Només afirmaré una cosa: que el llinatge humà experimenta per definició una necessitat de virtut tan gran, un amor tan alt a la defensa de la comunitat, que aquesta força s'imposa sempre al lleure i la voluptuositat. Però no cal tenir només valor, ni tampoc un art qualsevol si no es practica. [...]. Com si per als homes valerosos, animosos i dotats d'esperit vigorós pogués existir una causa més justa que desitjar el govern de la república, que la de no sucumbir als desigs dels malvats, i d'impedir-los menyscar els assumptes públics!”.

Tots dos models, el *guardià*, d'una banda, i el *guerrer*, d'una altra, expressaran així el reflex d'un període històric les necessitats del qual eren les de reclutar soldats i guerrers per governar i defensar la *polis*, alhora que exaltar les seves virtuts, tot emulant posseir una condició molt pròxima a la dels déus. En aquest cas, tant guardians com guerrers seran concebuts com una mena de semidéus. Com diria McIntosh, la relació entre èxit en l'esport i lideratge polític sempre va ser una realitat escampada des de les primeres “ciutats-Estat” gregues, “car van ser molts els guanyadors als quals se'ls conferia comandament militar, cosa que provocava, d'altra banda, crítiques i protestes dels guerrers” (citat a García Ferrando, 1990, pàgs. 45-46), perquè “no és el mateix guanyar una cursa de carros que dirigir els carros en el combat” (McIntosh, 1981, pàg. 25 i següents).

Són, per tant, funcions polítiques (estratègies militars i prestigi de la Ciutat-Estat o de l'imperi) les que determinaran en aquest moment el lideratge dels atletes polítics i militars. Posteriorment, s'esdevindrà un llarg espai de la història en què l'esport perdrà el seu important paper en la vida social i, fins i tot, arribarà gairebé a desaparèixer com a pràctica cultural, i el seu lloc serà ocupat –si més no a Europa– per la religió, que exercirà les pertinents funcions socials, polítiques i econòmiques en aquests segles. Com indica Mandell (1986, pàgs. 91-92): “l'hedonisme, la sensualitat i la permissivitat moral imperants als banys públics, d'una banda, i el martiri dels primers cristians a les arenes dels amfiteatres, d'una altra, justifiquen l'actitud de rebuig de l'esport i del culte a la bellesa física per part dels pares de l'Església. [...] Els cristians es van oposar als sacrificis públics dels gladiadors (que també tenien ànima) i van acabar obtenint-ne l'abolició, seguida, poc temps després, de la dels combats de feres”.

Període Medieval i Renaixentista

En segon lloc, en el període que comprèn la Baixa Edat Mitjana i el Renaixement, apareixen nous models de lideratge en els jocs esportius de palau que es produeixen a l'època entre prínceps guerrers i vassalls a l'ordre dels seus senyors feudals. De fet, en certa forma, això suposa el ressorgiment de l'home tal i com era entès en el període clàssic, un home que es va veure espoliat de la seva autonomia durant l'època de l'obscurantisme. Tanmateix, al final de l'Edat Mitjana i a tocar del període del Renaixement, l'home ocuparà novament el primer lloc en el pla terrenal; es convertirà en metàfora i la seva màxima representació serà el *cavaller*, també anomenat *cortesà*. Una expressió doctrinal d'aquest nou ésser es copsa a l'obra de Baltasar de Castiglione, el *Courtier* (cortesà), on “s'exigia del cavaller que fos alhora un estudiós i un atleta, així com un home recte i valent” (Giner, 1998, pàg. 167; Mandell, 1986, pàg. 134). “Vull, doncs, pel que fa a la primera cosa, que aquest nostre cortesà sigui de bon llinatge; [...] Els assenyalats en les armes i en els altres virtuosos exercicis vénen de bona part. [...] El nostre cortesà, a més a més del llinatge, vull que tingui favor de la influència dels cels... i que tingui bon enginy i sigui gentilhome de rostre i de bona actitud de cos, i assoleixi una certa gràcia en el gest i una bona sang... i aquella gràcia que el faci prest a la primera vista agradable a tothom” (Pozzi, 1994, pàgs. 123 i següents).

Són moltes les històries que relaten la vida d'aquests *cortesans*, entre totes, però, al meu parer, la de Guillem el Mariscal (1145?-1219) –“el cavaller més lleial, savi i coratjós” (Duby, 1996)– és la més representativa. Aquest “heroi”, “guardià i mestre”, “cavaller” –tal com és descrit a l'obra de Georges Duby– es va convertir en un destacat *cortesà*, que va fer de les seves qualitats atlètiques i d'altres destreses humanes, paleses mitjançant els jocs de palau i les conteses entre els regnes, un instrument de poder carismàtic que el va portar fins i tot a obtenir el títol de comte.

Les funcions que exercia aquest cavaller tenien molta relació amb l'*aparença* de què parlava Maquiavel en el bon governant que havia de ser el *príncep*. És a dir, són funcions socials i polítiques, orientades a legitimar el poder del governant i dels vassalls del senyor feudal. El fragment següent del pròleg de l'obra de l'autor a què ens referíem descriu amb gran eloqüència i senzillesa alhora aquesta idea (Rodríguez, 1997, pàg. 19). “Maquiavel parteix del fet que la condició humana és ingrata, inconstant, dissimulada, covard...; per tant, és millor

que el príncep sigui temut més que no pas estimat. Són dos, principalment, les qualitats que reuniria el príncep exemplar: *aparença* i *produir temor*. Aparentant ser el que no és, hauria de mostrar-se com a bo, tot i ésser astut, sàgaç, hipòcrita, enganyós, traïdor, enginyós i pràctic. Per ésser temut ha de ser fort i posseir la força de la milícia. Davant dels seus súbdits apareixerà com a piadós, lleial, humà, íntegre i religiós”.

I, en aquestes dates, tan important serà el cavaller, com el seu mestre o professor, el pedagog, del qual depèn l'èxit o el fracàs del *courtier*. Aquesta situació va tenir un gran influx sobre els pensadors emergents després del Renaixement (Voltaire, Rousseau, Goethe, Kant...), que no trigarien gaire a posar en pràctica aquestes idees en la seva pròpia experiència, i a difondre els avantatges del fenomen esportiu. Un exemple singular, en dates posteriors, es pot observar a l'*Emili* de Rousseau. Com assenyala Maristany (1967, pàg. 70), “Rousseau volia moviment, aire lliure, gestos desimbolts, saltar, córrer, exercicis durs!. En resum, una revolució. [...] Rousseau propugnava una pedagogia espartana: acostumar els nens a banyar-se hivern i estiu en aigua freda, a jugar a futbol en camps enfangats, a suportar incomoditats, a córrer sobre la neu, i a encaixar la derrota amb un somriure”.

Període Contemporani

En tercer lloc, ja, en el període contemporani, amb l'aparició de l'*esport modern*, a Anglaterra, al voltant dels segles xvii al xviii, comença a obrir-se una clara escletxa entre l'*atleta-esportista*, que esdevé un ens autònom i comença a ser anomenat pròpiament com a tal, i l'*atleta-militar*, que, malgrat tot, continuarà compartint alguns atributs propis d'aquell. El progressiu allunyament entre tots dos dependrà de la clarificació de dues exercitacions ben diferents. D'una banda, l'*atleta-militar*, en l'àmbit esportiu i bèl·lic tindrà un cos atlètic, valor, rectitud i coneixement militar. El seu lideratge atlètic té clares funcions politicomilitars: aconseguir el respecte dels seus subordinats i enaltir la nació a través del prestigi del seu exèrcit, “amb els seus poders físics trempats en la pràctica de les privacions i l'esforç, com els músculs de l'atleta” (Clausewitz, 1972, pàg. 217). Si fa no fa, presenta un rol molt semblant al dels entrenadors i docents esportius actuals (experiència, autoritat, intel·ligència, etc.). D'altra banda, igual com el militar, l'*atleta-esportista* compartirà el cos atlètic i el coneixement, però aquesta vegada no es tracta d'un coneixement militar, sinó més aviat de caràcter intel·

lectual, sobretot humanístic. L'atleta-esportista influirà sobre els *altres* com a aquell que té cura del seu cos tant com de la seva ment: l'ésser intel·ligent, l'intel·lectual. La seva màxima serà la coneguda expressió de Juvenal (67-127 dC): *mens sana in corpore sano*, afirmació que ja s'havia materialitzat, en la pràctica, a la Grècia clàssica, tot i que la coneguda frase va aparèixer a la civilització romana.

Evidentment, el desenvolupament d'aquest model es va veure impulsat per la ideologia de la il·lustració, i la funció tindrà un marcat caràcter social i individual: el desenvolupament personal i social i l'expressió i el benestar personal. Maristany (1967, pàgs. 70-72) remarca que, en aquests anys, “Thomas Elyot publica *The Governor*, dedicat a Enric VIII d'Anglaterra, on propugnava una severa educació basada en durs exercicis corporals. [...] Roger Asham (1516-1569) va incloure a les actes de fundació del col·legi d'Harrow, com a disciplines obligatòries, el salt, la cursa, la lluita, l'esgrima, jocs de pilota i d'altres [esports] practicats a l'aire lliure”. Al voltant d'aquestes dates també “es van fundar les famoses *public school*, autèntics bressols de l'esport i de l'esperit esportiu, on s'educava els nens en severes normes espartanes i on es donava més importància a la formació del caràcter que no pas a la formació de la intel·ligència”. Fins i tot, a final del segle XIX i primera meitat del XX, encara s'observa que aquests valors, que predominaven en el tipus de lideratge esportiu del *Courtier* de Castiglione, el *Princep* de Maquiavel o l'*Emili* de Rousseau, es poden trobar reflectits en l'atleta d'aquests moments –o, si més no, això es volia–, si ens atenim a les paraules de Pierre de Coubertin,³ quan es referia als valors de l'esport: “iniciativa, perseverança, intensitat, recerca del perfeccionament, menyspreu del perill”, o del recentment reprès –en la seva època i gràcies al seu esforç i voluntat– moviment olímpic, el 1896: “sentit religiós, treva universal, noblesa i selecció, millorament de la raça, cavallerositat, bellesa, entesa entre tots els pobles”, i a això fa referència Cagigal per advertir

d'aquesta “visió romàntica-pedagògica... aquestes virtuts humanístiques i socials” que històricament van caracteritzar aquesta activitat (Cagigal, 1981, pàg. 7).

Període Modern

Finalment, en quart lloc, si “la gimnàstica dels grecs era inseparable d'una concepció del cos condicionada per una *metafísica d'allò que és finit...*”, l'esport modern “es relaciona amb una filosofia més o menys coherent: la teoria del progrés” (Brohm, 1982, pàgs. 81 i següents.). Per aquest motiu, en l'últim segle es pot parlar de l'aparició i expansió de la “*pràctica positivista de l'esport*” (Acuña, 1994, pàg. 234), la practica instrumental, especialitzada i modernitzada de l'esport,⁴ malgrat les experiències que es tenen en el passat a partir de la professionalització que promouen, en època hel·lènica, tant Felip de Macedònia (382-336 aC) com el seu fill Alexandre Magne (356-323 aC) (Mandell, 1986, pàgs. 73 i següents). Per això, després de la institucionalització de l'esport en els dos últims segles, entrem en l'època moderna, el segle XX, on el guardià, el guerrer, el cavaller o cortesà i l'atleta-intel·lectual i l'atleta-militar donaran pas als nous líders en el món de l'esport, els quals classifiquo aquí com el *mestre* i *entrenador*, els *esportistes destacats* i els *campions* i *equips olímpics i nacionals*. Cadascun d'aquests tipus respon a unes necessitats diferents, en coherència amb les funcions que exerceixen, i presenten, doncs, trets o característiques distintes.

D'una banda, tant el *mestre* com l'*entrenador* són percebuts, per l'alumne i l'esportista, com els “mestres” en el seu sentit metafòric i absolut. Són els qui els transmeten el coneixement i els secrets de les diferents disciplines esportives, que posseeixen normalment per una experiència llarga i destacada –han estat esportistes en els seus millors anys. Per això, estan entrenats i tenen coneixement empíric. Però, a més a més, la seva motivació és estimular l'aprenentatge i l'entrenament espor-

³ Citat a Cagigal, *Pedagogie sportive* (1922) i *Fundamentos filosóficos del moderno olimpismo* (1935), escrits pel baró de Coubertin, es presenten com dos dels textos més importants de la pedagogia i l'ètica de l'esport modern, ben entès que amb prou feines constitueixen una part de la realitat de l'esport, però la relectura dels quals ens pot oferir, en aquesta activitat humana, interessos i valors que se'ns presenten com a grans necessitats en els temps que corren i, per tant, reptes als quals hem d'enfrontar-nos.

⁴ D'acord amb això, observem com en la història de l'esport, el lideratge esportiu ha estat un rol que ha desenvolupat certes funcions instrumentals relacionades, inicialment, amb el servei a la ciutat i a l'imperi; més tard, amb els regnes i recentment, amb les nacions i els estats. Malgrat això, actualment aquestes funcions, desenvolupades històricament amb aquest rol (les del servei a la societat –funcions culturals, polítiques, militars–), sense deixar de materialitzar-se, podem dir que, en tot cas, queden a l'ombra, o millor dit, es troben supeditades a les forces econòmiques de les marques o firmes comercials i les empreses multinacionals.

tiu. Tot plegat, amb la disciplina i l'autoritat d'un cap o líder en el més estricte sentit del terme. Desenvolupen una funció sense parió d'integració i identitat, sobretot entre els adolescents, tot corroborant l'opinió de Gutiérrez Sanmartín (1995, pàg. 10), per al qual “el terreny de joc constitueix un excel·lent mitjà de promoció i desenvolupament de valors socials i personals”.

D'altra banda, els *esportistes destacats*, els esportistes populars en uns contextos determinats (pot ser en una associació, en un poble, en una província, etc.), exerceixen un important paper de lideratge, en la mesura en què constitueixen la referència necessària per a altres persones que tinguin aspiracions per aprendre o entrenar profundament en una determinada disciplina esportiva. I això ho aconsegueixen perquè són persones –com s'acostuma a dir en els àmbits periodístics esportius– pròximes al “comú dels mortals”, amb un origen normalment humil, amb un extraordinari cos atlètic, bones qualitats i resultats en competició i una gran autoestima. Exerceixen una relativament important funció d'identitat i prestigi per als seus iguals (conciutadans, amics, etc.), a més a més d'econòmica per als patrocinadors que els donen suport.

Finalment, els *campions i equips olímpics i nacionals* són els més recents i també els més exponents líders esportius, perquè abasten un major àmbit de l'acció social i una més gran diferència amb els seus iguals. Han substituït els grans herois i líders militars, polítics i intel·lectuals, que movien autèntiques masses d'aficionats. “Per a una part important de la població, els herois més autèntics dels temps moderns són els campions esportius” (Brohm, 1982, pàgs. 289-290). Això és degut, parcialment, a una crisi de la ideologia i els valors tradicionals en la societat industrial moderna, cosa que porta alguns autors a pensar que l'esport s'està convertint en una mena de “religió de compensació” (Riezu, 1997, pàg. 295) o “religió civil” (Giner, 1993), atès que aconsegueix de mobilitzar les masses, d'acord amb les creences i el ritual afins a l'equip o el campió que segueixen. En aquest sentit, Magnane (1966, pàg. 21) s'atreveix a interpretar el fet esportiu modern com una mena d'instrument terapèutic de dimensions semblants a les que ofereix l'Església, i això es materialitza en la coneguda frase dels entrenadors de futbol americà Knu-

te Rockne: “després de l'església, el futbol és el millor que tenim”.⁵ O, bé, com opinaria en una altra època Veblen,⁶ un “mitjà d'alliberació o catarsi comparable a la guerra”. Plessner planteja, pel que fa a aquest tema, una actitud més de caràcter estructuralista (Thomas *et al.*, 1988, pàgs. 19-20), en dir que “l'home modern es dedica a la pràctica de l'esport com a reacció davant les exigències i els efectes de la societat industrial. L'esport representa fins i tot la *compensació ideal*, atès que aquesta activitat permet de salvar obstacles artificials triats lliurement”. A més a més, per a aquest mateix autor, “l'esport és també una còpia del món industrial, cosa que suposa que aquell no és una autèntica alternativa a aquest, sinó solament una compensació en el sentit d'un equivalent d'identica estructura”.

El lideratge dels *grans campions i equips olímpics i nacionals* està implícit a les seves extraordinàries qualitats, a més a més de a la legitimitat adherides a la magnitud que suposa el suport institucional i comercial, juntament amb el medaller o palmarès que consta en el seu historial, uns avals de llarga trajectòria. I per aquesta raó serà considerat com a *rei dels mitjans de comunicació de masses* que, de passada, en donen bona fe.⁷ Per això, allunyat del “comú dels mortals”, com li passava al *courtier* de Maquiavel, l'atleta d'elit modern serà vist com una proesa atlètica, una heroïna. La seva responsabilitat és màxima, perquè exerceix importants funcions socials (la identitat d'un poble o una nació...), polítiques (el prestigi d'un govern i la seva legitimitat davant els ciutadans que representa) i econòmiques (la difusió d'una marca esportiva, els interessos del mercat d'un producte esportiu...).

Conclusions

Tot i amb això, del que hem dit es desprèn la importància manifesta i patent del lideratge en l'esport, com un fet palpable en el temps i en l'espai –en diferents temps i en diferents espais–, cosa que singularitza *per se* el mateix fenomen esportiu. Òbviament, en aquests diferents espais i moments el lideratge ha adquirit diferents paradigmes, amb la finalitat d'establir-se d'acord amb els interessos o funcions exigides en aquells. De manera que, amb això, descobrim que l'esport i, en con-

⁵ A David Riesman, *Individualism Reconsidered*, pàg. 253, citat a *Sociologia de l'esport*, de Georges Magnane, pàg. 21 (1966).

⁶ A *Theory of the leisure class* (1917), citat a Georges Magnane, *Sociologia de l'esport* (1966), pàg. 19.

⁷ Aquesta afirmació és tan congruent que, a hores d'ara, aquests grans líders esportius només ho són gràcies a l'ajuda dels mitjans de comunicació de masses, el suport institucional públic i les grans marques o firmes empresarials de material i equipament esportiu.

seqüència, el lideratge esportiu, canvien constantment el seu significat, segons les coordenades espaciotemporals, “tant en referir-se a una actitud i activitat humana, com en englobar una realitat social molt complexa” (Cagigal, 1981, pàg. 24).

Hem pogut percebre, en aquest exercici de desconstrucció que acabem de realitzar, que el lideratge en l'esport exerceix, a diferents nivells, importants funcions econòmiques, polítiques i culturals en els individus i en la societat, tot constituint, de cap a cap, una clara “religió de compensació” –com anomenava Riezu o intuïa Plessner–, en resum, el que és: una “religió civil” –en termes de Salvador Giner.

Finalment, el lideratge, independentment del seu camp d'acció, té la virtut de mostrar la realitat social en què es troba, en la mesura que constitueix un instrument socialitzador de gran envergadura. Per això, a l'esport, com a l'art o a la ciència, el lideratge continua exercint aquest paper socialitzador que el caracteritza. El problema és que aquest fet sovint ha estat ignorat, fora de la perspectiva de la psicologia o més enllà dels camps de la política o l'empresa. Fins i tot en aquests àmbits, però, també ha resultat normal no veure-hi més enllà de la pròpia empresa o de la pròpia relació elit-electorat. Vull dir, que el lideratge representa una realitat *sui generis* que supera els mateixos objectes que ens marquem, tot constituint un referent potencial per a l'anàlisi de la realitat social en la qual emergeix. El seu estudi, a més a més, pel fet de tractar-se d'un instrument fonamental per a la socialització de l'individu i els grups, “conté una enorme potencialitat per contribuir al desenvolupament d'un nou humanisme que pugui ampliar els límits de la llibertat humana” (García Ferrando, 1990, pàg. 20), atès que la seva desconstrucció ens permet d'observar l'estructura de l'esport en tot el seu desenvolupament històric i social, viatjant del present al passat, o viceversa, i movent-nos en diferents espais alhora, dintre d'un mateix temps.

Bibliografia

AA.VV. (1967). *Los clásicos. Ciceron. Discursos-Diálogos-Sobre la república-De las leyes-Cuestiones académicas*. Madrid: EDAF.

Acuña, A. (1994). *Fundamentos socioculturales de la motricidad humana y el deporte*. Granada: Universidad de Granada.

Baron, R. i Byrne, D. (1998). *Psicología Social*. Madrid: Prentice Hall Iberia.

Berger, P. (1967). *El dosel sagrado. Para una teoría sociológica de la religión*. Barcelona: Kairós.

Brohm, J. M. (1982). *Sociología política del deporte*. México, DF.: FCE.

Cagigal, J. M.^a (1981). *¡Oh, deporte! Anatomía de un gigante*. Valladolid: Miñón.

Clausewitz, K. V. (1972). *Clausewitz: De la guerra*, Barcelona: Mateu.

De Coubertin, P. (1922). *Pedagogie sportive*. París: G. Crès et Cie.

– (1973). *Fundamentos filosóficos del moderno olimpismo*. Madrid: Instituto Nacional de Educación Física-Doncel.

Duby, G. (1996). *Guillermo el Mariscal*. Barcelona: Altaya.

Consejo de Europa (1993). “Carta Europea del deporte 1992”. *Papeles del deporte*, núm. 2. Málaga: Junta de Andalucía, Consejería de Turismo y Deporte.

García Ferrando, M. (1990). *Aspectos sociales del deporte. Una reflexión sociológica*. Madrid: Alianza Editorial-CSD.

García Ferrando, M. et al. (1998). *Sociología del deporte*. Madrid: Alianza Editorial.

Giddens, A. (1998). *Sociología*. Madrid: Alianza Editorial.

Giner, S (1993). Religión Civil. *Revista Española de Investigación Social*, núm. 93, pàgs. 23-55.

– (1997). *Historia del pensamiento social*. Barcelona: Ariel.

Gutiérrez, M. (1995). *Valores sociales y deporte. La actividad física y el deporte como transmisores de valores sociales y personales*. Madrid: Gymnos.

Magnane, G. (1966). *Sociología del deporte*. Madrid: Península.

Mandell, R. D. (1986). *Historia cultural del deporte*. Barcelona: Bellaterra.

Maristany, M. (1967). “El deporte”. A *Enciclopedia Temática Ciesa*, vol. 17, pàgs. 63-175. Barcelona: Compañía Internacional Editora.

McIntosh, P. C. (1981). The Sociology of Sport in the Ancient World. A G. Lüschen i G. Sage (eds.), *Handbook of Social Science of Sport*, op.cit.

Mora Vicente, J. (coord.) (1996). *José María Cagigal. Obras selectas*, volum III. Cádiz: Comité Olímpico Español, Ente de Promoción Deportiva “José Mª Cagigal” y Asociación Española de Deportes para Todos.

Platón (1993). *La República*, Barcelona: Edicomunicación.

Pozzi, M. (1994). *Baltassare Castiglione, El cortesano*. Madrid: Ediciones Cátedra.

Riezu, J. (1997). *Filosofía y sociología*. Salamanca: Editorial San Esteban.

Sprott, W. J. H. et al. (1967). *Psicología y sociología del líder*. Buenos Aires: Paidós.

Thomas, R. et al. (1988). *Sociología del deporte*. Barcelona: Bellaterra.